

Primljeno: 10.7.2024.

Prihvaćeno: 29.8.2024.

DOI: <https://doi.org/10.36506/av.67.8>

Ivan Hrstić

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar

Zagreb, Hrvatska

ivan.hrstic@pilar.hr

GRADIVO NACIONALNOGA ARHIVA AUSTRALIJE KAO OSNOVA ISTRAŽIVANJA POVIJESTI HRVATA U AUSTRALIJI

UDK: 325.14(94=163.42)(091)

930.25(94)(091)

Pregledni rad

Svrha je rada ukazati na velik potencijal arhivskoga gradiva useljeničkih društava u istraživanjima povijesti hrvatske dijaspore, a koje do sada nije u većoj mjeri korišteno. Fokus je pri tom stavljen na gradivo Nacionalnoga arhiva Australije, čija obrada pruža uvid u kompleksne načine integracije Hrvata u šire australsko društvo u dugom trajanju te nudi mogućnost reinterpretacije postojećih spoznaja. Posebna pozornost u radu obraćena je na organizaciju gradiva u Nacionalnom arhivu Australije, koje je pohranjeno u specifičnom sustavu serija, te na mogućnosti korištenja postojećega mrežnoga kataloga. Uz to je ukazano i na potencijal korištenja Trove mrežnoga kataloga, koji omogućuje sustavnu pretragu australskih periodičkih publikacija do polovice 20. stoljeća. Tehnički dio analize ilustriran je u drugom dijelu rada kroz kratku povijest Hrvata u Australiji, s naglaskom na način njihove integracije, a čija je dublja analiza moguća jedino uz sustavno korištenje izvora australske provenijencije.

Ključne riječi: Nacionalni arhiv Australije; dijaspora; Hrvati; useljenička politika; integracija; asimilacija

1. Uvod

Dva ključna društvena konteksta usmjeravaju proces formacije i razvoja dijaspore.¹ Prvo, to je situacija u zemlji podrijetla, u odnosu na koju se dijaspora u osnovi i formiraju. S druge strane, njihov nastanak i razvoj primarno je oblikovan društveno-političkom situacijom u okviru useljeničkoga društva. Na toj osnovi moguće je i razlikovanje ključnih karakteristika dijaspore od zemlje do zemlje useljenja. Na sjecištu utjecaja iz ta dva izvora, zemlje podrijetla i zemlje useljenja, formiraju se dijaspore, ali koje u tom međuodnosu nisu tek pasivan objekt, nego se profiliraju kao samostalan akter u društvenim procesima na obje strane. U tom je okviru prema načelu provenijencije, kao temeljnom načelu arhivske struke, moguće identificirati tri korpusa izvora ključnih za istraživanje povijesti dijaspore. To je arhivsko gradivo nastalo u zemlji podrijetla, zatim gradivo nastalo unutar dijaspore te izvori posvećeni imigraciji i useljeničkim grupama nastali u širem okviru useljeničkoga društva. U pravilu, u povijesnim analizama razvoja pojedine dijaspore dominira jedna od tri perspektive, jer su istraživanja uglavnom utemeljena u jednom od spomenuta tri korpusa arhivskoga gradiva. No, potpunije razumijevanje fenomena moguće je tek sustavnom i uspo- rednom analizom sve tri kategorije izvora.

Pogled iz zemlje podrijetla upotpunjen izvorima nastalima u okviru dijaspore dominira hrvatskom historiografijom posvećenoj iseljeničkim, odnosno dijasporskim temama. Posljedica je to prvenstveno lakše dostupnosti izvora domaće provenijencije i nešto dostupnijih materijala nastalih u okviru dijaspore, a koji su u većoj količini donirani hrvatskim arhivima i knjižnicama ili su nabavljeni drugim putem.² U tom kontekstu kao ključna tema profiliralo se je pitanje

¹ Rad je rezultat istraživanja provedenih u sklopu uspostavnoga istraživačkoga projekta *Istraživanje emocija u (re)konstrukciji identiteta dijaspore: Hrvati u Australiji i Novom Zelandu (1945.-1991.)*, koji financira Hrvatska zaklada za znanost (HRZZ-UIP-2020-02-1283-CROCEANIA).

² Svakako je potrebno spomenuti digitalizaciju materijala nastalih u okviru hrvatske dijaspore koja se intenzivnije provodi posljednjih godina. Po pitanju Hrvata u Australiji, ali i u Novom Zelandu, moramo izdvojiti rezultate znanstvenoga projekta *Hrvatski iseljenički tisak*, pod voditeljstvom Ivane Hebrang Grgić, koji financira Hrvatska zaklada za znanost. Od 2018., kada je projekt započeo, do 2024. identificirano je u sklopu toga istraživanja oko 1.000 bibliografskih jedinica povezanih s Hrvatima u Australiji i Novom Zelandu. Pri tom je ostvarena suradnja s nizom knjižnica i arhiva u obje države, kao i s iseljeničkim organizacijama te istaknutim pojedincima, u suradnji s kojima je digitaliziran i otvoren za javnost putem Interneta veći broj knjiga i serijskih publikacija. Za više o projektu i pristupu digitaliziranomu gradivu usp. "Australija i Novi Zeland," *Hrvatski iseljenički tisak*, pristupljeno 20. rujna 2024., https://hit.ffzg.unizg.hr/au_nzl/. Voditeljica projekta ujedno je u nekoliko objavljenih radova problematizirala iskustva korištenja mrežnoga kataloga Državnoga arhiva Australije, usp. Ivana Hebrang Grgić, "Važnost arhivskih izvora za istraživanje publikacija hrvatskih iseljenika na primjeru Australije i Novog Zelanda," *Arhivski vjesnik* 65 (2022): str. 81-96; Ivana Hebrang Grgić, "Hrvatske novine u Australiji početkom 1930-ih godina: Načini provođenja i izbjegavanja cenzure," *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 64, br. 1 (2022): str. 273-298; Ivana Hebrang Grgić, "Mogućnosti istraživanja povijesti Hrvata u Australiji i Novome Zelandu na temelju digitalnih izvora," *Hrvatski iseljenički zbornik* (2023): str. 151-163; Ivana Hebrang Grgić, "Pronalaženje zagubljenih publikacija: Dom i svijet i Caritas Croatia," *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 67, br. 1 (2024): str. 189-201.

očuvanja hrvatskoga identiteta među iseljenicima i njihovim nasljednicima. Naravno, to je potpuno legitimna tema i brojni radovi posvećeni njoj izrazito su kvalitetni. No, mora se primijetiti kako je mnogo manje interesa pokazano za sustavnijom analizom gradiva o hrvatskim doseljenicima nastalim u širem okviru useljeničkih društava, a koje je ključno u istraživanju procesa integracije doseljenika. Posljedica je to prvenstveno mnogo teže dostupnosti stranih arhiva. Ipak, sve obuhvatnija digitalizacija gradiva te njihovo otvaranje javnosti kroz sve veću dostupnost putem Interneta stvara preduvjete za iskorak domaće historiografije posvećene dijaspori. Tomu svakako valja pridodati i sve veći broj izvora financiranja istraživačkih projekata na nacionalnoj i međunarodnoj razini, pri čemu upravo migracije predstavljaju jako atraktivan istraživački okvir.

U tom kontekstu svrha je ovoga rada pružiti uvid u mogućnosti istraživanja povijesti Hrvata u Australiji temeljem gradiva dostupnoga u National Archives of Australia ("Nacionalni arhiv Australije"). Osnovne postavke rada proizlaze iz višegodišnjega iskustva korištenja usluga te institucije, kako kroz fizičke istraživačke posjete, tako i putem korištenja digitaliziranoga arhivskoga gradiva putem mrežnoga pretraživača arhivske baze. Dodatno, kroz rad je naglašen i potencijal korištenja mrežnoga pretraživača *Trove*, koji omogućuje sustavnu pretragu digitaliziranih australskih periodičkih publikacija.

Arhivsko gradivo australske provenijencije i australske periodičke publikacije osiguravaju dubok uvid u percepciju hrvatskih doseljenika iz perspektive useljeničkoga društva. To, prema osnovnoj tezi ovoga rada, predstavlja ključan element u razumijevanju razvoja hrvatske zajednice u Australiji, jer čini prvotni okvir u kojem je ona formirana. Bez razumijevanja procesa integracije pojedinaca i zajednice u useljeničko društvo ni jedna analiza ne može biti potpuna, nego ostaje tek jednodimenzionalan prikaz pojedinoga aspekta odnosa između te dijaspore i Hrvatske, kao zemlje podrijetla. Posebno to dolazi do izražaja u kontekstu istraživanja povijesti hrvatske dijaspore tijekom 20. stoljeća, a u svjetlu radikalnih društveno-političkih lomova u Hrvatskoj simbolički prisutnih u godinama 1918., 1941., 1945. i 1991. Rezultiralo je to u historiografiji naglašenim fokusom na političke aspekte rada dijasporskih organizacija i istaknutih pojedinaca, jer se dijaspora okupljala na načelu podrške ili kritike situacije u Hrvatskoj. Uvođenjem gradiva australske provenijencije u istraživanje ostvaren je preduvjet kompleksnijim analizama dijaspore kao transnacionalnoga fenomena, što ona zaista i jest. Istraživački potencijal korištenja toga gradiva, kao i gradiva drugih useljeničkih društava po pitanju drugih dijaspora stoga je izrazito velik.

Za ilustraciju važnosti i mogućnosti korištenja izvora australske provenijencije u nastavku rada prvo je kratko prikazana organizacija Nacionalnoga arhiva Australije i mrežni katalog *Trove*, a potom povijest Hrvata u Australiji s naglaskom na proces integracije doseljenika u useljeničko društvo. Kroz taj povijesni pregled ukazuje se na niz tema koje tek treba obraditi, a što nije moguće

bez sustavnoga istraživanja arhivskoga gradiva australske provenijencije. Taj tip povijesnoga prikaza omogućit će bolje i praktičnije razumijevanje imperativa korištenja arhiva dostupnih u Australiji, kao i u drugim useljeničkim državama, s ciljem potpunijega razumijevanja fenomena dijaspore.

2. Nacionalni arhiv Australije

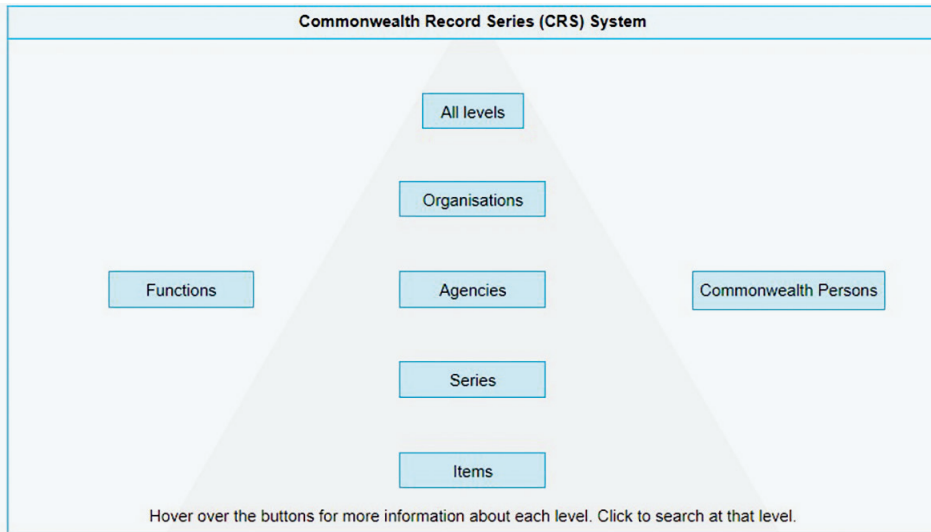
Nacionalni arhiv Australije formiran je kao zasebna institucija 1961. nakon odvajanja od Nacionalne knjižnice Australije, pod imenom Commonwealth Archives Office. Preimenovan je 1975. u Australian Archives, te konačno 1998. u National Archives of Australia.³ Arhiv je mrežno ustrojen, s podružnicama u glavnim gradovima svih australskih saveznih država: Perth za Western Australia, Adelaide za South Australia, Melbourne za Viktoriju, Canberra za Australian Capital Territory, Sydney za New South Wales, Brisbane za Queensland i Hobart za Tasmaniju te Darwin za Northern Territory. Nacionalno je središte institucije u Canberri, gdje je i najveći dio arhivskoga gradiva.

Nacionalni arhiv Australije primarno je zadužen za čuvanje gradiva nastalog djelovanjem upravnih tijela svih razina. Ukupno je u Arhivu pohranjeno preko 45 milijuna arhivskih predmeta, odnosno *items*, prema australskomu sustavu serija.⁴ Sustav poznat i pod nazivom Commonwealth Records Series System razvio je Peter Scott 1966. godine. Australski sustav serija razlikuje se od tradicionalnih oblika arhivskoga pohranjivanja gradiva beskompromisno temeljenih na načelima provenijencije i prvotnoga reda, odnosno osnovne organizacije gradiva kako ju je postavio stvaratelj, u užem smislu shvaćanja pojmova. Cilj je bio postići fleksibilniji sustav organizacije arhivskoga gradiva, koji bi se oslanjao na grupiranje gradiva prema sadržaju, a ne striktno prema stvaratelju. No, pri tom se ipak ne ignoriraju u potpunosti načela provenijencije i prvotnoga reda, nego se na osnovi sadržaja povezuje gradivo više stvaratelja tvoreći serije.⁵

³ "Our history," *National Archives of Australia*, pristupljeno 1. srpnja 2024., <https://www.naa.gov.au/about-us/our-organisation/our-history>.

⁴ "What's in the collection," *National Archives of Australia*, pristupljeno 1. srpnja 2024., <https://www.naa.gov.au/help-your-research/whats-collection>.

⁵ Cilj rada nije detaljnija analiza značajki australskoga sustava serija iz perspektive arhivske struke, nego praktičan uvid u potencijale korištenja australskih arhiva za istraživanje povijesti hrvatske dijaspore. Stoga je opis australskoga sustava serija ograničen na osnovne informacije. Za širu diskusiju o toj temi usp. Jozo Ivanović, *Priručnik iz arhivistike 1* (Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2010), str. 79-83; Clive Smith, "The Australian Series System," *Archivaria*, br. 40 (1995): str. 86-93.

Slika 1. Organizacija gradiva u Nacionalnom arhivu Australije dostupan na kartici napredne pretrage u mrežnom katalogu Nacionalnoga arhiva Australije RecordSearch

Četiri su razine na kojima se zasniva sustav serija: 1) organizacije (*Organisations*); 2) agencije i osobe (*Functions, Agencies, Commonwealth persons*); 3) serije (*Series*); 4) predmeti (*Items*). Primjeri organizacija su australska vlada, akademska društva i udruženja (*learned societies*) ili crkve. Agencije i osobe predstavljaju konstitutivni dio organizacija, odnosno njihovu nižu razinu. Primjeri agencija su upravna, pravosudna i druga tijela s administrativnim ovlastima, kao primjerice vladini odjeli, sudovi i sl. Osobe su istaknuti pojedinci koji su obavljali visoke dužnosti u okviru Commonwealtha, kao primjerice premijeri, generalni guverneri i dr. Agencije i osobe osnovni su stvaratelji arhivskoga gradiva koje se čuva u Nacionalnom arhivu Australije, a koje je organizirano u serije. Serije se sastoje od predmeta, odnosno individualnih dokumenata, dosjea, mapa, svežanja, kutija i sl. U piramidalnoj organizaciji gradiva svaka organizacija, agencija, osoba, serija i predmet imaju jedinstven identifikacijski broj. U njihovim opisima dostupne su informacije o stvarateljima za predmete, a za sve gradivo i detalji o vremenskim razdobljima koja pokrivaju, povezano gradivo iste razine, kao i gradivo niže te više razine.

Mogućnosti korištenja gradiva koje je pohranjeno u Nacionalnom arhivu Australije propisane su odredbama Archives Act 1983. Gradivo postaje javno dostupno u pravilu nakon 30 godina od nastanka. To ne vrijedi tek u slučaju 15 kategorija posebnih vrsta gradiva, kojima pristup može biti zabranjen ili ograničen u određenoj mjeri. Uglavnom je riječ o osjetljivom gradivu povezanom s

radom obavještajnih i sigurnosnih službi, obrane, sudskim i parlamentarnim spisima i sl. Moguće je tražiti pristup i mlađemu gradivu, a službenici arhiva imaju obvezu odgovoriti na zahtjev u roku od 90 radnih dana. Ipak, u slučajevima kada su potrebna posebna dopuštenja od stvaratelja u praksi, to znači i mnogo duže vremensko razdoblje do konačnoga odgovora. Prema procjeni, nešto manje od 98% gradiva koje je pohranjeno u Nacionalnom arhivu Australije otvoreno je za javnost. Oko 2% dostupno je u ograničenom obliku, a 0,25% ukupne količine gradiva nije dostupno javnosti.⁶

Osnovni pretraživač gradiva Nacionalnoga arhiva Australije je RecordSearch mrežni katalog.⁷ U njemu je trenutačno moguće pronaći podatke o 60.000 serija i 6 milijuna predmeta te oko 9.000 stvaratelja.⁸ Dakle, manje od desetine ukupnoga arhivskoga gradiva dostupno je kroz taj katalog, no ta količina konstantno i rapidno raste jer se na godišnjoj razini u katalog dodaje više stotina tisuća predmeta. Pretraga gradiva Nacionalnoga arhiva Australije u praksi se uglavnom svodi na tu najnižu razinu sustava serija. Za gradivo o kojem informacije nisu dostupne u katalogu potrebno je kontaktirati Arhiv.

Detalji svakoga dostupnoga predmeta vidljivi su u osnovnoj pretrazi putem RecordSearch kataloga. Istraživači su odmah po pronalasku svake arhivske jedinice upoznati s njezinim statusom po pitanju javne dostupnosti, eventualno postojanju digitalne javno dostupne kopije dokumenta, detaljima o seriji kojoj pripada, kao i o stvaratelju. Postoji mogućnost i narudžbe digitalizacije gradiva, odnosno mrežne kopije, prema aktualnomu troškovniku, a fotografiranje javno dostupnog gradiva u prostorijama arhiva omogućeno je bez ograničenja. Pri tom je svojevrsni specifikum da treba naručiti digitalizaciju kompletnoga predmeta, od prve do posljednje stranice, a digitalizirano gradivo postaje javno dostupno putem RecordSearch kataloga.⁹ U tom kontekstu svakako valja naglasiti količinu digitaliziranoga gradiva koja je dostupna putem kataloga, jer je digitalizaciji pridana izrazito velika pozornost. U katalogu je naime dostupno preko 27 milijuna digitalnih snimki, a za ilustraciju tempa digitalizacije vrijedi istaknuti kako je kroz alat pristupa nedavno skeniranomu gradivu moguće vidjeti da je u trenutku pisanja ovoga rada samo tijekom posljednjih šest dana 1.270 predmeta postavljeno na mrežu i otvoreno javnosti u potpunosti.

⁶ "Access to records under the Archives Act," *National Archives of Australia*, pristupljeno 1. srpnja 2024., <https://www.naa.gov.au/help-your-research/using-collection/access-records-under-archives-act>.

⁷ "RecordSearch," *National Archives of Australia*, pristupljeno 1. srpnja 2024., <https://recordsearch.naa.gov.au/>.

⁸ "RecordSearch: An overview," *National Archives of Australia*, pristupljeno 1. srpnja 2024., <https://www.naa.gov.au/help-your-research/getting-started/recordsearch-overview>.

⁹ "Getting started with your research," *National Archives of Australia*, pristupljeno 1. srpnja 2024., <https://www.naa.gov.au/help-your-research/getting-started#order-copies>.

Pretraga RecordSearch kataloga moguća je uz korištenje više alata. Osnovna pretraga omogućena je prema ključnim riječima ili prema vremenskoj odrednici. Napredna pretraga omogućava izbor jedne od četiri strukturne razine. S obzirom na fokus ovoga rada na hrvatsku dijasporu, primarno je usredotočen na najnižu razinu predmeta, jer ne postoji specifična serija posvećena Hrvatima. Na razini predmeta alat napredne pretrage uz dvije temeljne kategorije omogućuje daljnje specificiranje detalja traženoga gradiva uvođenjem opcije identifikacije serije ili pojedinoga predmeta, zatim određivanja fizičkoga formata traženoga gradiva (dokumenti, fotografije, karte, mikrofilmovi, audiosadržaji, audio-vizualni i dr.), lokacije arhiva u kojem je pohranjen, kategorije dostupnosti gradiva te mogućnosti izbora isključivo digitaliziranoga gradiva. Uz ta dva osnovna alata moguća je i pretraga kataloga prema imenima i prezimenima uz alat NameSearch, zatim pretraga fotografija uz alat PhotoSearch te fokusirana potraga za doseljenicima u Australiju od 1898. do 1972. uz alat Passenger arrivals. Pri korištenju kataloga svakako vrijedi naglasiti mogućnost uporabe tzv. *wildcards*, pri čemu se uz početna slova traženoga termina dodavanjem zvjezdice širi okvir pretrage, pa je moguće obuhvatiti različite varijacije traženoga termina. Primjerice, pretraga uz zvjezdicu unosa *Croat** obuhvatit će gradivo u kojem će biti identificirano sve gradivo koje sadržava izraze *Croat*, *Croats*, *Croatian* i *Croatians*. Rezultat je 2.053 pronađena predmeta. Pri tom valja imati na umu da su australske vlasti doseljenike kategorizirale prvenstveno prema državi iz koje su dolazili. Stoga je Hrvate u pretragama kataloga Nacionalnoga arhiva Australije do 1918., kao i *Trove* kataloga, potrebno tražiti i kao Austrijance i kao Mađare, odnosno prema regionalnim odrednicama (primjerice Dalmacija), kako bi potencijalni izvori bili obuhvaćeni u što većoj mjeri. Tijekom Prvoga svjetskoga rata počelo je sve češće isticanje južnoslavenskoga identiteta hrvatskih doseljenika, a s obzirom na to da je u to vrijeme ključan suparnik Austro-Ugarskoj Monarhiji i saveznik sila Antante bila Kraljevina Srbija, u australskim izvorima iz toga doba nerijetko su hrvatski doseljenici povezani i s tom državom. U međuratnom razdoblju, s obzirom na važnost termina u pretragama kataloga, kako RecordSearch tako i *Trove*, moguće je primijetiti kako je do Drugoga svjetskoga rata uobičajeno bilo koristiti izraz *Jugoslav*, a od Drugoga svjetskoga rata sve učestalije postaje korištenje izraza *Yugoslav*. Pretraga kataloga prema unosu "yugo*" rezultira s više od 20.000 predmeta, što je gornja granica mogućnosti prikaza rezultata u katalogu, a pretraga prema terminu "jugo*" pronalazi 3.139 rezultata.

Funkcionalnije korištenje kataloga u slučajevima izrazito velikog broja rezultata, kao što je slučaj s pretragom prema unosu "yugo*" omogućuje opcija isključivanja neželjenih rezultata u svim kategorijama napredne pretrage. Konkretno, u ovom slučaju veliku količinu gradiva predstavljaju osobni spisi, odnosno kartice doseljenika, koji su dolazili iz Jugoslavije, pa su tako i klasificirani. Tisuće dokumenata ovoga tipa ima velik potencijal za kompleksnije analize kroz kvantifikaciju osobnih karakteristika doseljenika, no istovremeno otežavaju identificiranje gradiva "veće" važnosti za analizu razvoja zajednice kao cjeline. Stoga je

The screenshot displays the RecordSearch website interface. At the top left is the NAA logo (National Archives of Australia). The main title is "RecordSearch". On the right, there are links for "Login", "Help", "RecordSearch Forum", and "View previous searches". Below this is a navigation bar with tabs for "Basic search", "Advanced search" (which is selected), "NameSearch", "PhotoSearch", "Passenger arrivals", and "Newly scanned records". A blue banner below the navigation bar reads "Advanced search - Items" and "Welcome guest".

The main search area is titled "Search for information about record items." and contains several search criteria:

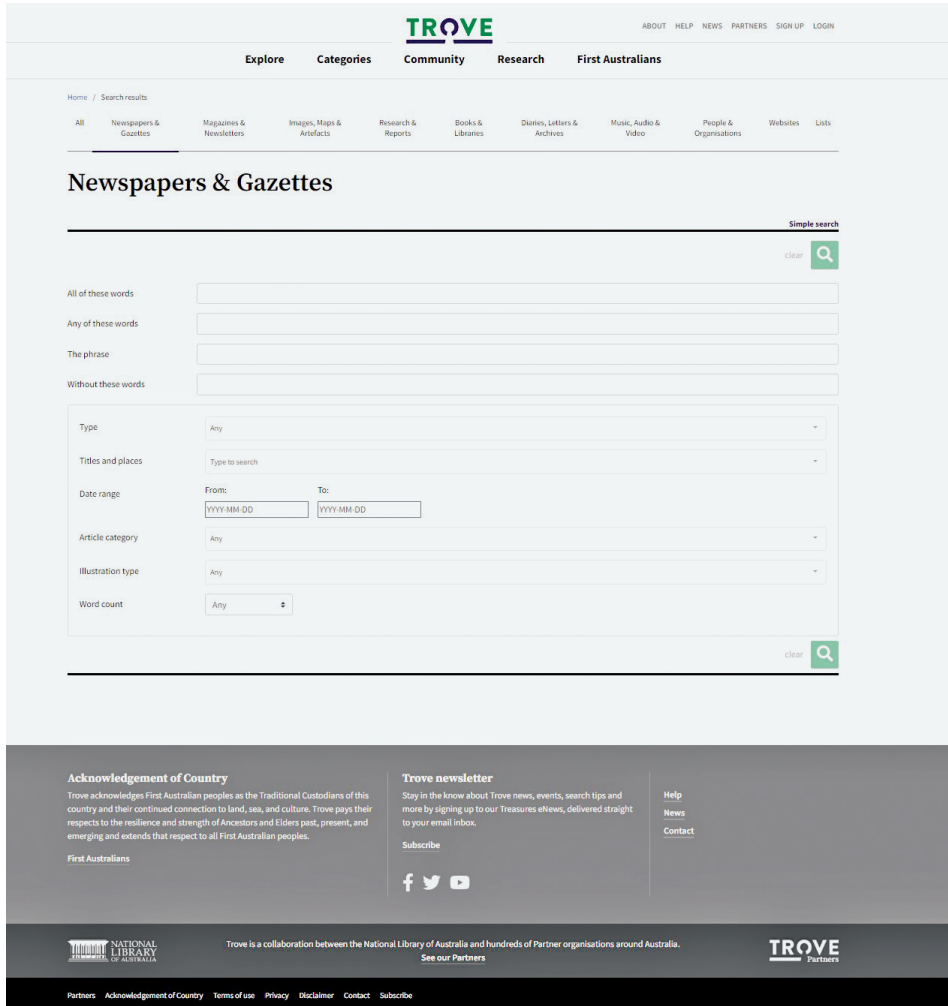
- Keywords in title:** A text input field with "Keywords in title" and a dropdown menu set to "all words". Below it is an "Exclude" section with a text input field "Exclude keywords in title" and a dropdown menu set to "all words".
- Series number (eg A1838):** A text input field "Series number" and an "Exclude" section with a text input field "Exclude series number".
- Control symbol:** A text input field "Control symbol" and an "Exclude" section with a text input field "Exclude control symbol".
- Item ID:** A text input field "Item ID".
- Date (eg 1921 or 1939 to 1945):** Two text input fields "From date" and "To date".
- Physical format:** A dropdown menu set to "Any" and an "Exclude" section with a dropdown menu set to "None".
- Location of items:** A dropdown menu set to "Any" and an "Exclude" section with a dropdown menu set to "None".
- Access status:** A dropdown menu set to "Any" and an "Exclude" section with a dropdown menu set to "None".
- Digital copies only:** A checkbox that is currently unchecked.

At the bottom of the search area are "Search" and "Clear" buttons. Below the search area is a footer with links for "Privacy", "Copyright", "Terms of use", "Accessibility", "Using the collection", "Citation", "Service charter", and "Ask us a question". On the right of the footer is the Australian Government logo and the text "National Archives of Australia". At the bottom left of the footer is the copyright notice "© Copyright National Archives of Australia 2024".

Slika 2. Napredna pretraga u kategoriji predmeta u mrežnom katalogu Nacionalnoga arhiva Australije RecordSearch

isključivanje serija koje sadržavaju manje relevantno gradivo za pojedino istraživanje vrlo praktična opcija. S obzirom na to da se pretraga uglavnom događa na razini pojedinačnih spisa, po identifikaciji onih povezanih s hrvatskim doseljenicima kroz katalog moguće je šire ih kontekstualizirati sustavnijom pretragom serije čiji dio predstavljaju, odnosno stvaratelja koji su ih kreirali.

Istraživanje gradiva Nacionalnoga arhiva Australije putem mrežnoga kataloga RecordSearch potencijalno je moguće upotpuniti korištenjem mrežnoga pretraživača *Trove*, koji omogućuje pretragu australskih periodičkih publikacija. *Trove* je nastao 2009. u suradnji Nacionalne knjižnice Australije i niza partnerskih

Slika 3. Napredna pretraga u kategoriji “Novine i oglasnici” u mrežnom katalogu Trove

institucija.¹⁰ Sadržava više od 6 bilijuna digitalnih jedinica povezanih s povijesti, sadašnjosti i budućnosti Australije, a čiji se originalni primjerci čuvaju u brojnim muzejima, knjižnicama, muzejima, galerijama, sveučilištima i drugim institucijama.¹¹ U kontekstu istraživanja povijesti Hrvata u Australiji prvenstveno valja

¹⁰ “History,” *Trove*, pristupljeno 1. srpnja 2024., <https://trove.nla.gov.au/about/what-trove/history>.

¹¹ “Trove content,” *Trove*, pristupljeno 1. srpnja 2024., <https://trove.nla.gov.au/about/what-trove/trove-content>.

istaknuti bazu digitaliziranih periodičkih publikacija, koja broji preko 1.000 naslova, uglavnom u razdoblju od 19. stoljeća do 1954. godine.¹² Broj novijih naslova ograničen je uslijed ograničenih autorskih prava. Digitalizirani naslovi dostupni su u PDF formatu, a korišteni programi u digitalizaciji omogućuju pretragu periodičkih publikacija na temelju termina, jer je korišten sustav optičkoga prepoznavanja znakova (OCR). U praksi to rezultira identifikacijom 223.274 novinska članka nakon unošenja zapisa *Croat** u osnovnu pretragu digitaliziranih periodičkih publikacija. Detaljnija analiza rezultata pokazala bi da je taj broj manji, jer kod snimki lošije kvalitete dio rezultata predstavljaju slične riječi, kao što je primjerice riječ *create*. To ipak ne umanjuje potencijal korištenja pretraživača u istraživanju povijesti Hrvata u Australiji, posebice u svjetlu izrazito velikoga ukupnoga broja rezultata.

Detaljnija pretraga *Trove* slična je korištenju RecordSearch kataloga. Osnovnu pretragu prema ključnim riječima moguće je ograničiti tipom periodičke publikacije (novine ili oglasnici), izborom australske savezne države ili teritorija gdje je publikacija tiskana, naslova publikacije, kategorije članka (članak, oglas, uvodnik, vijesti, sportske vijesti, osmrtnice i dr.), vremenskim odrednicama te veličinom članka prema broju riječi. Ti alati omogućuju prilično precizne pretrage, a u kombinaciji s analizom arhivskoga gradiva predstavljaju ključ razumijevanja razvoja hrvatske dijaspore u Australiji i njezine integracije u useljeničko društvo do druge polovice 20. stoljeća, kao što daje naslutiti kratak pregled povijesti Hrvata na tom kontinentu koji slijedi u nastavku rada.

3. Duga povijest afirmacije hrvatske zajednice u Australiji

Prvi Hrvati došli su u Australiju još tijekom 19. stoljeća, no masovnije doseljavanje uslijedilo je mnogo kasnije. Prema popisu stanovništva 1921. u Australiji je bilo tek 829 osoba rođenih na prostoru Kraljevine SHS, a 1947. bilo ih je 5.870. Prema procjeni Ilije Šutala, Hrvati, uglavnom iz Dalmacije, odnosno s istočno-jadranske obale u cjelini, predstavljali su 86% te populacije.¹³ Prvi doseljenici najčešće su pronalazili zaposlenje u rudnicima zlata u Zapadnoj Australiji, te u manjoj mjeri New South Walesu i Victoriji. Prvo hrvatsko društvo u Australiji Hrvatsko-slavonsko društvo osnovano je 1913. u Boulderu. Bilo je to ujedno i jedino hrvatsko društvo osnovano u Australiji do Prvoga svjetskoga rata. U razdoblju između dva svjetska rata osnovano ih je još dvadesetak.¹⁴

¹² "Newspapers & Gazettes," *Trove*, pristupljeno 1. srpnja 2024., <https://trove.nla.gov.au/newspaper/>.

¹³ Ilija Šutalo, *Croatians in Australia: Pioneers, Settlers and their Descendants* (Kent Town: Wakefield, 2004), str. 3-4.

¹⁴ Šutalo, *Croatians in Australia*, str. 209.

Najvažnije istraživanje prvih hrvatskih doseljenika u Australiju predstavlja monografija Ilije Šutala *Croatians in Australia: Pioneers, Settlers and their Descendants*. Primarni fokus Šutalo je usmjerio na doseljenike do Prvoga svjetskoga rata, uz nešto kraći prikaz zajednice u međuratnom razdoblju te nakon Drugoga svjetskoga rata. Djelo predstavlja iznimno opširan pokušaj identifikacije što većega broja doseljenika i rekonstrukcije njihovih života, kao i migracijskih obrazaca te načina formacije prvih većih hrvatskih naseobina diljem Australije. Njime je postavljen temelj razumijevanju najstarije povijesti Hrvata na tom kontinentu. No, taj tip pristupa istraživanju ujedno je autora onemogućio u sustavnijem kontekstualiziranju njihove integracije u australsko društvo. Posebno u tom okviru vrijedi naglasiti relativno negativnu percepciju hrvatskih doseljenika od strane domaćega stanovništva kao jednu od ključnih tema, a čiju je analizu moguće temeljiti na australskom arhivskom gradivu i periodičkim publikacijama.

Bilo je to vrijeme kada su hrvatski doseljenici dijelili sudbinu drugih istočnoeuropskih i južnoeuropskih useljenika u dominantno anglosaksonskim društvima. Dvije su osnove po kojima je dolazak južnoeuroljana i istočnoeuroljana smatran neprihvatljivim. S jedne strane korišteno je pitanje ekonomije. Optuživani su da su spremni raditi za izrazito niske nadnice, te da će domaćemu stanovništvu kao nelojalna konkurencija uzimati poslove i smanjiti životni standard. S druge strane, korištena je argumentacija njihove kulturne i rasne neprihvatljivosti. Veliki dijelovi tih društava tim useljenicima nisu priznavali potpunu pripadnost bijeloj rasi, a što je bilo važno s obzirom na to da je istovremeno bilo općeprihvaćeno uvjerenje o njezinoj genetskoj i kulturnoj superiornosti. Rezultat je bila diskriminacija svih koji su percipirani ne-bijelima ili manje bijelima, uključujući i Hrvate. U tom je kontekstu i australska useljenička politika od 1901. pa sve do 1970-ih često karakterizirana kao politika "bijeje Australije". Primaran cilj bilo je sprječavanje useljavanja ne-euroljana, ali je unutar australskoga društva bila stalno prisutna inicijativa ograničavanja useljavanja ne-britanskih Euroljana. Zakonske odredbe formulirane u tom duhu bile su dio legislativnih akata već od formiranja federacije 1901., a 1902. i 1904. bila su pokrenuta i dva kraljevska povjerenstva za ispitivanje utjecaja ne-britanske europske imigracije. Povjerenstva su ustanovila kako ne postoje negativne posljedice toga procesa. Unatoč tomu, to pitanje ostalo je prisutno u javnosti i rezultiralo povremenim iskazivanjem nezadovoljstva, pa i prosvjeda.¹⁵

¹⁵ Za više o temi useljavanja Euroljana ne-anglosaksonskoga podrijetla u Australiju usp. Michele Langfield, "White Aliens: The Control of European immigration to Australia 1920-30," *Journal of Intercultural Studies* 12, br. 1 (1991): str. 1-14; Michele Langfield, "Attitudes to European immigration to Australia in the early twentieth century," *Journal of Intercultural Studies* 12, br. 2 (1991): str. 1-15; Brian Murphy, *The Other Australia: Experiences of Migration* (Cambridge: Cambridge University, 1993); Georgia Shiells, "White Aliens: Continental European Immigrants in White Australia, 1901-1939" (doktorski rad, University of Melbourne, 2008); Andrew Markus, "Of continuities and discontinuities: Reflections on a century of Australian immigration control," u *Legacies of White Australia: Race, Culture*

Društveni položaj ne-britanskih europskih useljenika posebno je zakompliciran nakon početka Prvoga svjetskoga rata, kada su državljani njemačkoga, austro-ugarskoga, osmanskoga i bugarskoga carstva proglašeni neprijateljima. No, na udaru su se našli i državljani drugih južnoeuropskih država, pa i Maltežani, unatoč tomu što su oni čak bili britanski državljani. Oko 7.000 doseljenika tijekom rata internirano je u logore, a među njima i više stotina Hrvata, a ostali su se morali redovito javljati na policiju. U Kalgoorlieu su 1916. i 1919. zabilježeni neredi protiv južnoeuroljana.¹⁶ Ipak, po završetku rata te početkom 1920-ih uslijedilo je popuštanje useljeničke politike, jer su vlasti isticale potrebu za europskim doseljenicima, po pitanju gospodarskoga razvoja, ali i s obzirom na strah od azijskih država u okruženju.¹⁷ Slabljenje imigracijskih ograničenja za posljedicu je imalo nove javne rasprave o poželjnim i nepoželjnim doseljenicima. Pri tom je osnova bilo naglašavanje superiornosti bijele rase, ali je snažno prisutna i dalje ostala diferencijacija unutar bijele rase, odnosno rasne razlike među Europljanima, kojima su na temelju nacionalne pripadnosti pripisivane stereotipne karakteristike, po fizičkoj, mentalnoj i kulturnoj osnovi. Pripadnost bijeloj rasi poistovjećivana je u velikoj mjeri s nacionalnom pripadnosti, s naglaskom na zapadnoeuropske i sjevernoeuropske zemlje. Posebno utjecajna bila je kvaziznanstvena hijerarhijska ljestvica europskih nacija zasnovana na tri rasna tipa – nordijski, alpski i mediteranski. Mediteranci su predstavljani kao manje inteligentni i manje moralni.¹⁸ Taj tip rasnoga profiliranja doseljenika iz Europe nije bio samo australijski specifikum, nego se je vrlo sličan razvoj situacije mogao pratiti primjerice i u Sjevernoj Americi.¹⁹

U ožujku 1925. vlada australske savezne države Queensland pokrenula je kraljevsko povjerenstvo za ispitivanje društvenih i ekonomskih posljedica povećanja broja stranaca (južnoeuroljana, posebice Talijana). U zaključku istraživanja

and Nation, ur. Laksiri Jayasuriya, Jan Gothard i David Walker (Crawley: University of Western Australia, 2003), str. 175-189.

¹⁶ Usp. Langfield, "White Aliens," str. 6; Langfield, "Attitudes to European immigration," str. 9-13; Sarah Gregson, "War, racism and industrial relations in an Australian Mining Town, 1916-1935," *The Economic and Labour Relations Review* 18, br. 1 (2007): str. 79-98. Za sjećanja hrvatskoga iseljenika na internaciju u Australiji tijekom Prvoga svjetskoga rata usp. Anthony Splivalo, *The Home Fires* (Fremantle: Fremantle Arts Centre, 1982).

¹⁷ Usp. Georgia Shiells, "The Puzzles of White Australia: 'White Alien' Immigration Policies, 1918-25," *Traffic* 9 (2007): str. 58-67.

¹⁸ Usp. Georgia Shiells, "Beyond Black and White Caricatures: Depictions of British and Non-British 'Whites' in the Brisbane 'Worker', 1924-26," u *Historicising Whiteness: Transnational Perspectives on the Construction of an Identity*, ur. Jane Carey, Leigh Boucher i Katherine Ellinghaus (Melbourne: RMIT, 2007), str. 305-318; Langfield, "White Aliens," str. 1-14; Langfield, "Attitudes to European immigration," str. 1-15.

¹⁹ Usp. Thomas Guglielmo, *White on Arrival: Italians, Race, Color, and Power in Chicago 1890-1945* (New York: Oxford University, 2004); Matthew Jacobson, *Whiteness of a Different Color: European Immigrants and the Alchemy of Race* (Harvard: Harvard University, 1999); *Race and the Production of Modern American Nationalism*, ur. Reynolds Scott-Childress (New York: Routledge, 1999).

navedeno je kako je neprijateljstvo prema doseljenicima rezultat dolaska “inferiornih tipova”.²⁰ S obzirom na široku prihvaćenost toga tipa diskursa o imigraciji uslijedilo je donošenje novoga useljeničkoga zakona na razini cijele Australije, koji je omogućio ograničenju ili zabranu useljavanja za pojedine nacionalnosti, rase, klase ili zanimanja, kada se za tim ukaže potreba.²¹ Značilo je to uvođenje useljeničkih kvota na nacionalnoj osnovi, po uzoru na slična zakonska rješenja ranije implementirana u SAD-u. Nakon donošenja zakona, javno propitivanje useljeničke politike prema Europljanima ne-britanskoga podrijetla privremeno je izgubilo na snazi, ali je redovito opet dolazilo na površinu prilikom pojave gospodarske krize ili drugoga pogoršanja situacije u australskom društvu. Vrhunac je dosegnut neredima u Kalgoorlieu protiv stranaca, kada je jedan hrvatski iseljenik ubijen, uništena zgrada Hrvatsko-slavonskoga društva, kao i stotinjak kuća u vlasništvu doseljenika, među kojima je bilo mnogo onih u vlasništvu Hrvata.²²

Takav razvoj događaja u velikoj je mjeri utjecao na formiranje identiteta hrvatske iseljeničke zajednice u Australiji do Drugoga svjetskoga rata, a situacija ih je u političkom smislu tijekom međuratnoga razdoblja usmjerila prema naglašenijemu pristajanju uz komunističke ideje. Naime, komunistička partija Australije bila je jedna od rijetkih političkih opcija koja je doseljenicima bar donekle pružala potporu na osnovi ideje radničkoga internacionalizma. Među iseljenicima relativno malen broj vrlo aktivnih komunista uspio se je nametnuti te angažirati većinu u tom političkom smjeru. Stoga su gotovo sva društva i klubovi bili organizirani u okviru Yugoslav Immigrants Association of Australia, na čijem su čelu bili lijevo orijentirani doseljenici i komunisti.²³

Temama australske useljeničke politike i odnosa prema *white aliens* od početka 20. stoljeća do Drugoga svjetskoga rata posvećena je u australskoj historiografiji relativno velika pozornost. Najveći interes pokazan je za veće useljeničke zajednice, posebice talijansku, a Hrvati nisu podrobnije istraživani. Time je ujedno potencijal za nova istraživanja izniman, a kao posebno važne teme moguće je izdvojiti pitanja internacije Hrvata tijekom Prvoga svjetskoga rata, njihova odnosa prema Austro-Ugarskoj Monarhiji, podrška Jugoslavenskomu odboru u okupljanju iseljenika, odnosno njegovo odbijanje, diskriminacija u svakodnevnom životu, proces naturalizacije i integracije nasuprot asimilaciji u useljeničko društvo i dr. Taj tip problematiziranja povijesti Hrvata u Australiji nužno je

²⁰ Catherine Dewhurst, “The ‘Southern Question’ in Australia: The 1925 Royal Commission’s Racialisation of Southern Italians,” *Queensland History Journal* 22, br. 4 (2014): str. 316-332.

²¹ “Immigration Act 1925,” *Federal Register of Legislation*, pristupljeno 1. srpnja 2024., <https://www.legislation.gov.au/Details/C1925A00007>.

²² Usp. Sarah Gregson, “‘It all started on the mines’?: The 1934 Kalgoorlie race riots revisited,” *Labour History* 39, br. 80 (2001): str. 21-40; Šutalo, *Croatians in Australia*, str. 207-209.

²³ Vesna Drapac, “Croatian Anti-Fascism in the Second World War: An Australian perspective,” *Australian Journal of Politics and History* 63, br. 2 (2017): str. 165; Luka Marković, *Pod australskim nebom* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1973).

temeljiti na arhivskom gradivu australske provenijencije, primarno gradivu dostupnom u Nacionalnom arhivu Australije.

Svojevrsnu prekretnicu u percepciji hrvatskih doseljenika predstavlja Drugi svjetski rat. Hrvati su nakon njegova početka prvenstveno za cilj imali dokazivanje svoje odanosti Australiji i Saveznicima. Stoga su uglavnom osudili novoformiranu Nezavisnu Državu Hrvatsku, a poduprli kraljevsku vladu u izbjeglištvu, unatoč tomu što su kroz cijelo međuratno razdoblje bili izrazito kritični prema situaciji u zemlji podrijetla. Podršku kraljevskoj vladi prestali su pružati nakon što su u drugoj polovici 1942. pristigle vijesti o partizanskoj borbi, pa su iseljenici kasnije snažno podržali i formiranje socijalističke Jugoslavije. Kroz svoje aktivnosti tijekom rata uspjeli su ostvariti prvotni cilj. Za razliku od Prvoga svjetskoga rata ni u jednom trenutku nisu proglašeni "neprijateljima", nego su za cijelo vrijeme percipirani kao "saveznici".²⁴

Očekivanja od novostvorene države bila su jako velika. S druge strane, velika su bila i očekivanja jugoslavenskih vlasti od iseljenika. Jugoslavija je stoga pokrenula akciju njihova masovnoga povratka. No, u konačnici rezultat inicijative može biti smatran neuspjehom. Ukupno se je do 1951. vratilo u Jugoslaviju 16.128 osoba, od kojih oko 1.000 iz Australije. Najveći ih se je broj već do polovice 1950-ih vratio u Australiju, razočaran životnim uvjetima u Jugoslaviji.²⁵ Odustajanje od plana masovnoga povratka iseljenika uslijedilo je u najvećoj mjeri kao reakcija na izbijanje sukoba Jugoslavije s Istočnim blokom, nakon objave rezolucije Informbiroa. Vodstva dijasporskih zajednica diljem svijeta u velikoj su mjeri poduprla Staljina u kritici Tita. Uglavnom je bila riječ o istaknutim pojedincima, koji su bili članovi komunističkih partija useljeničkih država. Pod njihovim utjecajem, odnosno utjecajem Moskve, osudili su jugoslavensko političko vodstvo.²⁶ Manji broj iseljenika iskazao je odanost Jugoslaviji. U žestokoj polemici koja se je razvila i agitaciji među iseljenicima u nastojanju pridobivanja što veće potpore nisu se štedile riječi. Za posljedicu je to imalo pasivizaciju većine

²⁴ Usp. Drapac, "Croatian Anti-Fascism," str. 163-186.

²⁵ Usp. Vori Lalić, "Egzodus iz Australije u doba Hladnoga rata: Povratak hrvatskih iseljenika iz Australije brodovima Partizanka i Radnik godine 1948-1949," *Gordogan* 8, br. 19-22 (2010): str. 66-126; Marica Karakaš Obradov, "Iseljenišvo i jugoslavenski komunisti kroz prizmu institucionalne skrbi za iseljenišvo 1945.-1951.: Hrvatski pogled," u *Jugoslavija između ujedinjenja i razlaza: Institucije jugoslovenske države kao ogledalo srpsko-hrvatskih odnosa 1918-1991: Knjiga 2*, ur. Bojan B. Dimitrijević i Hrvoje Čapo (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2022), str. 123-139.

²⁶ Usp. Tvrtko Jakovina, "Tito's traitorous clique, kangaroos and Croats: The Australian tour of the football club Hajduk and the Fight against the Cominformists in Oceania in 1949," u *The Tito-Stalin Split 70 Years After*, ur. Tvrtko Jakovina i Martin Previšić (Zagreb: FF Press, 2021), str. 149-164; John P. Kraljic, "Yugoslav Communities in North America and the Tito-Stalin Split," u *The Tito-Stalin Split 70 Years After*, ur. Tvrtko Jakovina i Martin Previšić (Zagreb: FF Press, 2021), str. 131-148; Bart Srhoy, *Journey Beyond Origin* (Carlisle: Hesperian, 1998); Criena Fitzgerald, *Shattered Ideals and Fractured Identities: Western Australia to Yugoslavia and back 1948-1955* (Perth: vlastita naklada, 2018); Criena Fitzgerald, *For a Better Life: Yugoslavs on the Goldfields of WA 1890-1970* (Perth: vlastita naklada, 2021).

iseljenika, koji se nisu htjeli izraziti opredijeliti za neku od suprotstavljenih strana. Tomu je svakako pridonio razvoj snažne protukomunističke atmosfere, koja se je krajem 1940-ih i početkom 1950-ih razvijala kao jedna od osnovnih karakteristika zapadnih društava. U tom su kontekstu u Australiji početkom 1950-ih gotovo sva jugoslavenska društva prestala s radom.²⁷ Do relativne obnove njihova rada došlo je u drugoj polovici 1950-ih, nakon stabilizacije odnosa između Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza. No, oštrina sukoba unutar zajednice ostavila je dugoročne posljedice, od kojih se ta predratna projugoslavenski orijentirana zajednica nikada nije u potpunosti oporavila.

O svemu navedenom do sada uglavnom crpimo informacije iz rijetkih objavljenih sjećanja sudionika događaja, kao svojevrsnih svjedoka vremena, te tek nekolicine historiografskih studija, koje su “zagrebale” problematiku povijesti hrvatskih iseljenika u Australiji tijekom, a posebice neposredno nakon Drugoga svjetskoga rata. Pri tom gradivo Nacionalnoga arhiva Australije gotovo nije korišteno, kao ni australske periodičke publikacije, a koje pružaju vrlo zanimljiv pogled domaće javnosti na doseljene Hrvate i zajednicu, koja se unatoč svim otegotnim okolnostima tijekom prve polovice 20. stoljeća uspjela etablirati. Posebno to vrijedi istaknuti s obzirom na to da se je od kraja 1940-ih usporedno s projugoslavenskom dijasporom počela formirati hrvatska, protujugoslavenski orijentirana zajednica. Dvije dijaspore su po prirodi stvari vrlo brzo ušle u intenzivan međudodnos.

Australija je od 1947. do 1952. primila oko 170.000 raseljenih osoba iz ratom razrušene Europe. Među njima bilo je oko 15.000 Hrvata. Postupno su se njima pridruživali pojedinci koji su pobjegli iz Jugoslavije u narednim godinama, a do masovnoga useljavanja došlo je tijekom 1960-ih i 1970-ih. Preko 160.000 doseljenika iz Jugoslavije kroz to vrijeme naselilo je Australiju. Hrvati su, prema procjeni Ilije Šutala, predstavljali otprilike jednu trećinu među njima, a dominantno su bili protujugoslavenski orijentirani.²⁸

Novoformirana zajednica razvila je u narednim desetljećima vrlo široku aktivnost kroz više stotina klubova, društava, periodičkih publikacija i drugih oblika organiziranoga djelovanja. U usporedbi s većinom drugih europskih useljeničkih zajednica čije su se zemlje podrijetla nakon Drugoga svjetskoga rata našle pod vlasti komunista, Hrvati u Australiji morali su pred domaćom javnosti prvo dokazati specifičnost svojega hrvatskoga nacionalnoga identiteta, jer je javnim prostorom dominirala percepcija o jedinstvenom jugoslavenskom identitetu

²⁷ Usp. Mato Tkalčević, *Hrvati u Australiji* (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1992); Jakovina, “Tito’s traitorous clique,” str. 149-164; Kraljic, “Yugoslav Communities in North America,” str. 131-148; Srhoy, *Journey Beyond Origin*; Marin Alagich i Steven Kosovic, “Croats,” u *The Australian People: An Encyclopedia of the Nation, Its People and Their Origins*, ur. James Jupp (Cambridge: Cambridge University, 2001), str. 235-239.

²⁸ Šutalo, *Croatsians in Australia*, str. 3-4.

svih doseljenika s područja novonastale države.²⁹ Ostvarenje cilja bilo je utoliko kompliciranije što je na australskoj društveno-političkoj sceni bio niz političkih aktera sklonih Jugoslaviji i jugoslavenskoj zajednici u Australiji. Posebno je to bilo vidljivo kroz djelovanje visokih predstavnika Australske laburističke stranke. U tom kontekstu u australskoj javnosti tijekom 1960-ih i 1970-ih dominirala je negativna slika hrvatske zajednice. U prilog negativnoj karakterizaciji Hrvata išle su veze useljenika s dva oružana upada u Jugoslaviju (1963. i 1972.), a koji su u velikoj mjeri bili pripremljeni u Australiji. Također je i cijeli niz incidenata tijekom 1960-ih i 1970-ih, uključujući i eksplozije po australskim gradovima, bio povezivan s hrvatskom zajednicom. S druge strane, beskompromisno insistiranje na antikomunizmu, kao i neumorno, vrlo "glasno", volontersko djelovanje kroz cijeli spektar aspekata civilnoga života osigurao je protujugoslavenski orijentiranim iseljenicima osnovu za ostvarenje koalicija s nizom također utjecajnih i moćnih društveno-političkih aktera. U tom kontekstu prije svega valja izdvojiti brojne visokorangirane predstavnike Liberalne stranke Australije, kao dominantne političke opcije tijekom gotovo cijele druge polovice 20. stoljeća na nacionalnoj razini. Postizanje cilja priznanja zasebnoga hrvatskoga identiteta u velikoj mjeri je olakšano u drugoj polovici 1970-ih, nakon zamjene do tada dominantnoga asimilacijskoga pristupa useljeničkomu pitanju multikulturnom perspektivom. Došlo je do otvaranja niza institucijskih kanala, koje su Hrvati koristili u daljnjem razvoju zajednice, što je kulminiralo njihovom podrškom Hrvatskoj iskazanoj tijekom Domovinskoga rata.³⁰

Historiografska istraživanja povijesti Hrvata u Australiji tijekom druge polovice 20. stoljeća dominantno su usmjerena na spomenuti ideološko-politički karakter i aktivnosti protujugoslavenski orijentirane dijaspore. U australskoj historiografiji tema je uglavnom negativno interpretirana, te puna stereotipa. Kroz tu perspektivu nerijetko je naglašavana fašistička, odnosno nacistička podloga toga tipa političkoga djelovanja, kao svojevrstan odjek dominantnih stavova dijela lijevo orijentirane australske političke scene tijekom 1960-ih i 1970-ih godina.³¹ S druge strane, memoarska literatura te studije posvećene očuvanju hrvatskoga identiteta unutar toga dijela dijaspore ne kontekstualiziraju njezin

²⁹ Kristina Kalfic, "The bomb is set...": Responses to Croatian political activism in Australia, 1947-1989" (doktorski rad, University of Wollongong, 2017), str. 137.

³⁰ O povijesti Hrvata u Australiji tijekom druge polovice 20. stoljeća usp. Fabijan Lovoković, *Hrvatske zajednice u Australiji: Nastojanja i postignuća* (Kingsgrove: Central Council of Croatian Associations in Australia, 2008); Kalfic, "The bomb is set..."; Alexander Mitchell Lee, "They seem like a good bunch": Liberal Party support for violent Croatian nationalism in Australia 1949-1972" (doktorski rad, Australian National University, 2022); Tkalčević, *Hrvati u Australiji*; Stjepan Asić, *Vapaj iz daljine: Hrvati (Zapadne) Australije (1976.-2016.)* (Zagreb: Despot Infinitus, 2016).

³¹ Usp. Mark Aarons, *Sanctuary: Nazi Fugitives in Australia* (Port Melbourne: William Heinemann, 1989); Mark Aarons, *War Criminals Welcome: Australia a Sanctuary for Fugitive War Criminals since 1945* (Melbourne: Black Inc., 2001); Jayne Persian, *Fascists in Exile: Post-War Displaced Persons in Australia* (Abingdon: Routledge, 2024); Kristy Champion, *Chasing Shadows: The Untold and Deadly Story of*

razvoj s australskim okvirom, nego su primarno orijentirane na odjeke događaja u Hrvatskoj među iseljenicima. No, u oba slučaja možemo zamijetiti korištenje relativno uske baze izvora za proučavanje teme. Teze su često postavljene i zaključci doneseni na osnovu pojedinačnih medijski jako popraćenih događaja, a dublje je arhivsko istraživanje u pravilu izostalo. Pri tom je gotovo u potpunosti ignorirana projugoslavenska dijaspora, koja ima duboke hrvatske korijene, a što se je potvrdilo tijekom 1990-ih, kada je u velikoj mjeri došlo do njihova ujedinjenja s protujugoslavenskom zajednicom. Stoga možemo ustvrditi kako izazovi svakodnevnoga života desetina tisuća doseljenika, posebice u kontekstu promjene asimilacijske useljeničke politike prema integraciji na osnovi multikulturalizma, tek ostaju biti istraženi.³² Temelj je toga istraživanja gradivo Nacionalnoga arhiva Australije, koje postaje sve dostupnije hrvatskim povjesničarima.

4. Zaključak

Uvođenje gradiva strane provenijencije u istraživanje povijesti hrvatske dijaspore potencijalno nudi mogućnost reinterpretacije postojećih spoznaja, a koje se uglavnom temelje na ekonomskoj i ideološkoj racionalizaciji migracija, primordijalističkom pripisivanju identiteta iseljenika na temelju njihova etničkoga podrijetla te fokusu na političke aktivnosti u okviru dijaspore u užem smislu riječi. Veći oslonac na gradivo useljeničkih društava može zasigurno osigurati širu i dublju spoznaju fenomena migracija s hrvatskih povijesnih prostora te formacije dijaspore kao jednoga od ključnih aspekata modernizacije. U tom kontekstu svrha je ovoga rada bila pružiti osnovni uvid u način organizacije Nacionalnoga arhiva Australije i mogućnosti korištenja gradiva koje se ondje čuva, a koje može biti osnova za istraživanje povijesti Hrvata na tom kontinentu. To se ilustrativno pokazalo i na kratkom prikazu povijesti hrvatske dijaspore u drugom dijelu rada, a čime je potvrđena i osnovna teza istraživanja o nužnosti uključivanja gradiva useljeničkih društava u historiografske analize hrvatske dijaspore ako je cilj razumijevanje fenomena u njegovoj kompleksnosti.

Terrorism in Australia (Crows Nest: Allen & Unwin, 2022); *Histories of Fascism and Anti-Fascism in Australia*, ur. Evan Smith, Jayne Persian i Jane Vashti (Abingdon: Routledge, 2023).

³² O ulozi nogometa kao jednom od popularnih aspekata iseljeničke aktivnosti usp. Vesna Drapac i Ivan Hrستیć, "Croatian Australian identity and soccer since 1945," u *Football and Diaspora: Connecting Dispersed Communities through the Global Game*, ur. Jeffrey W. Kassing i Sangmi Lee (Abingdon: Routledge, 2023), str. 50-70.

POPIS IZVORA

Literatura

“Access to records under the Archives Act.” *National Archives of Australia*. Pristupljeno 1. srpnja 2024. <https://www.naa.gov.au/help-your-research/using-collection/access-records-under-archives-act>.

“Australija i Novi Zeland.” *Hrvatski iseljenički tisak*. Pristupljeno 20. rujna 2024. https://hit.ffzg.unizg.hr/au_nz/.

Aarons, Mark. *Sanctuary: Nazi Fugitives in Australia*. Port Melbourne: William Heinemann, 1989.

Aarons, Mark. *War Criminals Welcome: Australia a Sanctuary for Fugitive War Criminals since 1945*. Melbourne: Black Inc., 2001.

Alagich, Marin, Steven Kosovic. “Croatians.” U *The Australian People: An Encyclopedia of the Nation, Its People and Their Origins*, ur. James Jupp, str. 235-239. Cambridge: Cambridge University, 2001.

Asić, Stjepan. *Vapaj iz daljine: Hrvati (Zapadne) Australije (1976.-2016.)*. Zagreb: Despot Infinitus, 2016.

Campion, Kristy. *Chasing Shadows: The Untold and Deadly Story of Terrorism in Australia*. Crows Nest: Allen & Unwin, 2022.

Dewhirst, Catherine. “The ‘Southern Question’ in Australia: The 1925 Royal Commission’s Racialisation of Southern Italians.” *Queensland History Journal* 22, br. 4 (2014): str. 316-332.

Drapac, Vesna, Ivan Hrستیć. “Croatian Australian identity and soccer since 1945.” U *Football and Diaspora: Connecting Dispersed Communities through the Global Game*, ur. Jeffrey W. Kassing i Sangmi Lee, str. 50-70. Abingdon: Routledge, 2023.

Drapac, Vesna. “Croatian Anti-Fascism in the Second World War: An Australian perspective.” *Australian Journal of Politics and History* 63, br. 2 (2017): str. 163-186.

Fitzgerald, Criena. *For a Better Life: Yugoslavs on the Goldfields of WA 1890-1970*. Perth: vlastita naklada, 2021.

Fitzgerald, Criena. *Shattered Ideals and Fractured Identities: Western Australia to Yugoslavia and back 1948-1955*. Perth: vlastita naklada, 2018.

“Getting started with your research.” *National Archives of Australia*. Pristupljeno 1. srpnja 2024. <https://www.naa.gov.au/help-your-research/getting-started#order-copies>.

Gregson, Sarah. “‘It all started on the mines’?: The 1934 Kalgoorlie race riots revisited.” *Labour History* 39, br. 80 (2001): str. 21-40.

Gregson, Sarah. "War, racism and industrial relations in an Australian Mining Town, 1916-1935." *The Economic and Labour Relations Review* 18, br. 1 (2007): str. 79-98.

Guglielmo, Thomas. *White on Arrival: Italians, Race, Color, and Power in Chicago 1890-1945*. New York: Oxford University, 2004.

Hebrang Grgić, Ivana. "Hrvatske novine u Australiji početkom 1930-ih godina: Načini provođenja i izbjegavanja cenzure." *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 64, br. 1 (2022): str. 273-298.

Hebrang Grgić, Ivana. "Mogućnosti istraživanja povijesti Hrvata u Australiji i Novome Zelandu na temelju digitalnih izvora." *Hrvatski iseljenički zbornik* (2023): str. 151-163.

Hebrang Grgić, Ivana. "Pronalaženje zagubljenih publikacija: Dom i svijet i Caritas Croata." *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 67, br. 1 (2024): str 189-201.

Hebrang Grgić, Ivana. "Važnost arhivskih izvora za istraživanje publikacija hrvatskih iseljenika na primjeru Australije i Novog Zelanda." *Arhivski vjesnik* 65 (2022): str. 81-96.

Histories of Fascism and Anti-Fascism in Australia, ur. Evan Smith, Jayne Persian i Jane Vashti. Abingdon: Routledge, 2023.

"History." *Trove*. Pristupljeno 1. srpnja 2024. <https://trove.nla.gov.au/about/what-trove/history>.

"Immigration Act 1925." *Federal Register of Legislation*. Pristupljeno 1. srpnja 2024. <https://www.legislation.gov.au/Details/C1925A00007>.

Ivanović, Jozo. *Priručnik iz arhivistike 1*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2010.

Jacobson, Matthew. *Whiteness of a Different Color: European Immigrants and the Alchemy of Race*. Harvard: Harvard University, 1999.

Jakovina, Tvrtko. "Tito's traitorous clique, kangaroos and Croats: The Australian tour of the football club Hajduk and the Fight against the Cominformists in Oceania in 1949." U *The Tito-Stalin Split 70 Years After*, ur. Tvrtko Jakovina i Martin Previšić, str. 149-164. Zagreb: FF Press, 2021.

Kalfic, Kristina. "The bomb is set...': Responses to Croatian political activism in Australia, 1947-1989." Doktorski rad, University of Wollongong, 2017.

Karakaš Obradov, Marica. "Iseljeničtvo i jugoslavenski komunisti kroz prizmu institucionalne skrbi za iseljeničtvo 1945.-1951.: Hrvatski pogled." U *Jugoslavija između ujedinjenja i razlaza: Institucije jugoslavenske države kao ogledalo srpsko-hrvatskih odnosa 1918-1991: Knjiga 2*, ur. Bojan B. Dimitrijević i Hrvoje Čapo, str. 123-139. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2022.

Kraljic, John P. "Yugoslav Communities in North America and the Tito-Stalin Split." U *The Tito-Stalin Split 70 Years After*, ur. Tvrtko Jakovina i Martin Previšić, str. 131-148. Zagreb: FF Press, 2021.

Lalić, Vori. "Egzodus iz Australije u doba Hladnoga rata: Povratak hrvatskih iseljenika iz Australije brodovima Partizanka i Radnik godine 1948-1949." *Gordogan* 8, br. 19-22 (2010): str. 66-126.

Langfield, Michele. "'White Aliens': The Control of European immigration to Australia 1920-30." *Journal of Intercultural Studies* 12, br. 1 (1991): str. 1-14.

Langfield, Michele. "Attitudes to European immigration to Australia in the early twentieth century." *Journal of Intercultural Studies* 12, br. 2 (1991): str. 1-15.

Lee, Alexander Mitchell. "'They seem like a good bunch': Liberal Party support for violent Croatian nationalism in Australia 1949-1972." Doktorski rad, Australian National University, 2022.

Lovoković, Fabijan. *Hrvatske zajednice u Australiji: Nastojanja i postignuća*. Kingsgrove: Central Council of Croatian Associations in Australia, 2008.

Marković, Luka. *Pod australskim nebom*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1973.

Markus, Andrew. "Of continuities and discontinuities: Reflections on a century of Australian immigration control." U *Legacies of White Australia: Race, Culture and Nation*, ur. Laksiri Jayasuriya, Jan Gothard i David Walker, str. 175-189. Crawley: University of Western Australia, 2003.

Murphy, Brian. *The Other Australia: Experiences of Migration*. Cambridge: Cambridge University, 1993.

"Newspapers & Gazettes." *Trove*. Pristupljeno 1. srpnja 2024. <https://trove.nla.gov.au/newspaper/>.

"Our history." *National Archives of Australia*. Pristupljeno 1. srpnja 2024. <https://www.naa.gov.au/about-us/our-organisation/our-history>.

Persian, Jayne. *Fascists in Exile: Post-War Displaced Persons in Australia*. Abingdon: Routledge, 2024.

Race and the Production of Modern American Nationalism, ur. Reynolds Scott-Childress. New York: Routledge, 1999.

"RecordSearch." *National Archives of Australia*. Pristupljeno 1. srpnja 2024. <https://recordsearch.naa.gov.au/>.

"RecordSearch: An overview." *National Archives of Australia*. Pristupljeno 1. srpnja 2024. <https://www.naa.gov.au/help-your-research/getting-started/record-search-overview>.

Shiells, Georgia. "Beyond Black and White Caricatures: Depictions of British and Non-British 'Whites' in the Brisbane 'Worker', 1924-26." U *Historicising Whiteness: Transnational Perspectives on the Construction of an Identity*, ur. Jane Carey, Leigh Boucher i Katherine Ellinghaus, str. 305-318. Melbourne: RMIT, 2007.

Shiells, Georgia. "The Puzzles of White Australia: 'White Alien' Immigration Policies, 1918-25." *Traffic* 9 (2007): str. 55-74.

Shiells, Georgia. "White Aliens: Continental European Immigrants in White Australia, 1901-1939." Doktorski rad, University of Melbourne, 2008.

Smith, Clive. "The Australian Series System." *Archivaria*, br. 40 (1995): str. 86-93.

Splivalo, Anthony. *The Home Fires*. Fremantle: Fremantle Arts Centre, 1982.

Srhoy, Bart. *Journey Beyond Origin*. Carlisle: Hesperian, 1998.

Šutalo, Ilija. *Croatians in Australia: Pioneers, Settlers and their Descendants*. Kent Town: Wakefield, 2004.

Tkalčević, Mato. *Hrvati u Australiji*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1992.

"Trove content." *Trove*. Pristupljeno 1. srpnja 2024. <https://trove.nla.gov.au/about/what-trove/trove-content>.

"What's in the collection." *National Archives of Australia*. Pristupljeno 1. srpnja 2024. <https://www.naa.gov.au/help-your-research/whats-collection>.

Summary

RECORDS OF THE NATIONAL ARCHIVES OF AUSTRALIA AS THE BASIS FOR RESEARCHING THE HISTORY OF CROATS IN AUSTRALIA

The aim of the article is to emphasise the great potential of archival materials created in the immigration societies for researching the history of the Croatian diaspora, which has hardly been used so far. The paper focuses on the archival sources held in the National Archives of Australia, use of which provides an insight into the complex processes of integration of Croats into Australian society and offers the opportunity to reinterpret existing knowledge. Particular attention is paid to the organisation of the National Archives of Australia and a specific system of archival series, as well as to the Archives' online catalogue. In addition,

the potential of the Trove online catalogue is demonstrated. Trove enables a systematic search in Australian periodicals up to the 1950s. The technical part of the analysis is illustrated in the second part of the paper by a brief history of Croats in Australia, focusing on the process of their integration, the deeper analysis of which is only possible through the systematic use of sources of Australian provenance.

Keywords: *National Archives of Australia; diaspora; Croats; immigration policy; integration; assimilation*